

Epistemología del Trabajo Social. De la evidencia empírica a la exigencia teórica

Teresa Zamanillo. Editorial Complutense, 2018

Teresa Aragonès i Viñes¹

Per citar: Aragonès, T. (2019). Epistemología del Trabajo Social. De la evidencia empírica a la exigencia teórica. *Revista de Treball Social*, 215, 163-166. DOI: [10.32061/RTS2019.215.10](https://doi.org/10.32061/RTS2019.215.10)

El primer llibre de treball social editat per l'Editorial Complutense és una recopilació de textos publicats per la Dra. Teresa Zamanillo al llarg de la seva dilatada carrera professional, docent, investigadora i com a catedràtica emèrita de la Facultat de Treball Social de la Universitat Complutense de Madrid (UCM). L'autora també va dirigir la revista *Cuadernos de Trabajo Social* durant 10 anys i és referent en diversos àmbits de treball social, en especial en el del desenvolupament del treball social amb grups.

El llibre que comentem recull vuit textos seleccionats i revisats per l'autora que són el resultat d'un pensament que ha anat desgranant en un procés d'anàlisi i reflexió "continuat, conscient i constructiu" sobre la naturalesa de l'objecte del treball social i les bases epistemològiques que el sostenen com a disciplina, i sobre la pràctica de la intervenció social. Dos d'aquests textos corresponen a la revisió d'un capítol de dos dels seus llibres, *Para comprender el trabajo social* (Verbo Divino, 1991), escrit en col·laboració amb la Lourdes Gaitán, i *Trabajo social con grupos y pedagogia ciudadana* (Síntesis, 2008), i la resta són articles publicats en diverses revistes –tres a la RTS–, alguns basats en ponències presentades en congressos professionals i acadèmics.

Los trabajos que se aportan en esta recopilación, más que contribuir a dar soluciones, trataron en cada momento de llenar las muchas lagunas epistemológicas que encontré en la disciplina del trabajo social desde el comienzo de mi estudio e investigación en el campo. La firme convicción de que debíamos conocer qué tipo de trabajadores queríamos ser y qué modo de Trabajo Social queríamos hacer me llevó a plantear las distintas proposiciones que se encuentran en estas reflexiones.

La presentació és a càrrec de Luis Nogués, actual director de *Cuadernos de Trabajo Social*, que destaca el compromís de Teresa Zamanillo

¹ Treballadora social, supervisora i docent. teresaaragones@telefonica.net

amb la professió i el seu paper capdavanter en el desenvolupament teòric, ètic i polític de la disciplina, i segueix amb un prefaci en el que l'autora descriu "els temps i la història dels escrits", la justificació i l'ordre de l'obra.

A la primera part del llibre trobem una anàlisi rica i polièdrica dels conceptes fonamentals amb què neix i es desenvolupa la disciplina de treball social des d'una perspectiva teòrica en quatre capítols:

1. L'evidència empírica
2. Apunts sobre l'objecte en el treball social
3. Sistemes conceptuals per l'anàlisi de la intervenció social
4. Saber i poder en el treball social

A la segona part, i sota el títol d'"Epistemologia de la intervenció social", quatre capítols més proposen línies de pensament i criteris per a una pràctica professional suportada per marcs teòrics de referència contrastada, basada en una metodologia d'acció-reflexió-acció i reforçada per una tasca de recerca en col·laboració amb l'acadèmia que millori el rigor i també el reconeixement de la disciplina en la comunitat científica.

5. Models d'intervenció en el treball social. Criteris de selecció per la praxis

6. Les relacions de poder en les professions d'ajuda. Una qüestió ètica de primer nivell

7. Canvi o intercanvi? Cap a una relació professional no instrumental

8. Del grup a la comunitat. El poder de la paraula

A través d'aquests textos, l'autora fa un recorregut històric i polític de les diferents formes d'ajut fins a arribar als inicis del treball social professionalitzat. Revisa els processos econòmics, polítics i socials i del capitalisme dels segles XIX i XX, remarca les crisis que van impulsar legislacions de polítiques socials reformistes i com es van fer presents en l'ideari i les pràctiques del treball social a Europa abans, durant i després de l'estat del benestar. Assenyala les contradiccions del sistema i com és contestat per una concepció revolucionària de la professió als països de l'Amèrica Llatina, sacsejats per l'impacte social, econòmic i polític de les dictadures del segle passat.

Les incerteses en què es mou el treball social enfront la multifactorialitat del seu objecte de treball és un dels temes que Teresa Zamanillo ja aborda l'any 1991 en el seu primer llibre. Aleshores, i en els seus textos més recents, defensa la necessitat de definir i acotar l'objecte del treball social davant de la imprecisió, l'ambigüitat o la megalomania d'algunes de les definicions. El títol del llibre que comentem ja expressa el que és el seu reclam bàsic, una epistemologia que vertebrï la professió, superant una pràctica massa vegades empírica, racionalista i pragmàtica. I per fer-ho possible, diu, cal que ens posem d'acord sobre quin és l'objecte –i el subjecte– de treball. El capítol dos és un excel·lent tractat de diferents mirades sobre l'objecte a través de diversos autors, de teories de les ciències socials de referència i marcs d'actuació, en què exposa àmpliament i amb rigor el que és la seva proposta: "El objeto del trabajo social son todos los fenómenos relacionados con el malestar psicosocial de los individuos, ordenados según su génesis socio-estructural y su vivencia personal".

El tema de la intersubjectivitat com un factor de complexitat en la intervenció social ens introdueix en el capítol tres amb l'exposició dels desafiaments que té la disciplina per validar una pràctica en què la subjectivitat del professional està implicada en el mateix objecte de treball. La dissociació que freqüentment es dona entre teoria i pràctica, ens diu l'autora, entre teòrics i professió, entre saber i fer, és un problema greu de la disciplina que dificulta un diàleg per crear coneixements compartits sobre la realitat social i que, alhora, podria ajudar a contenir i vehicular les ansietats d'un treball estressant, facilitant la reflexió, l'avaluació, la recerca i el reconeixement. En aquest sentit és important aturar-se en els apartats que tracten sobre teoria i mètode, així com la descripció sobre quins són els elements que comporta un model de referència per clarificar conceptes i ajuda per organitzar el nostre pensament i la nostra acció.

El poder és tractat en dos capítols del llibre. En el quatre, des de la perspectiva de la responsabilitat que ens atorga el saber en l'exercici d'una professió. I per tant, l'exigència d'una formació i d'un coneixement ampli que integri i no dissociï simplificant o fragmentant allò que és complex. S'imposa suportar la incertesa enfront la força dels canvis socials que ens qüestionen, acceptar el dubte i desplegar hipòtesis i indicadors quantitatius i sobretot qualitius d'avaluació dels projectes. Estem treballant amb i entre persones les vivències de les quals juguen un paper fonamental en aquests processos. L'autora ens proposa pensar en termes de "unidad de los opuestos", defugint un pensament dicotòmic que impedeix el diàleg i l'intercanvi. Qüestiona la denominació "agents de canvi" dels treballadors socials per la missió omnipotent que comporta i proposa la interdisciplinarietat com el vehicle necessari per generar canvis en una societat canviant i complexa com l'actual.

En el capítol 6 enfoca el poder des del lloc real o imaginari que ocupa el treballador social en les relacions professionals. Segons es desprèn d'un treball de camp dirigit per l'autora i elaborat per professores del Departament de Treball Social i Serveis Socials de la UCM que va ser publicat amb el títol *Ética, teoría y técnica. La responsabilidad política del trabajo social* (Talasa, 2011), la relació de poder és un aspecte tot sovint poc considerat, fins i tot quan s'estableix des de contextos institucionals que ocupen un lloc de control. Analitza aquest tema a partir de les aportacions de tres autors: Weber, la burocràcia com a sistema de dominació; Nietzsche, sobre la voluntat de poder, i Foucault, la relació entre subjecte i veritat, la cura d'un mateix, la cura dels altres i el govern de si. A partir d'ells analitza la realitat social atenent a la complexitat, paraula clau en tota l'obra, i l'observació d'un mateix com a necessitat de comprendre la relació amb l'altre subjecte.

Als tres capítols restants l'autora valora l'accés de la disciplina al grau, als màsters i al doctorat com una oportunitat per ampliar la capacitat de recerca i aprofundir en l'aproximació entre el cos teòric i la pràctica. Convé encarar el que, al seu parer, són els dos elements principals constitutius del treball social, la dependència i l'emancipació. Interessant reflexió la que aporta Zamanillo en relació amb aquests conceptes empobrits per un ús

parcial i pragmàtic dels mateixos: parla d'un treball social que entengui la dependència com una realitat inherent al ser humà, aquella qualitat que ens fa necessaris els uns als altres i complementaris en la relació. Un treball social emancipador que obri les portes del segrest d'un pensament alienat, el nostre, professionals, i el dels subjectes amb els que treballem.

Coherent amb el seu pensament i la seva passió, Teresa Zamanillo tanca aquest llibre amb un text sobre el treball amb grups i el valor de la paraula, eixos fonamentals de la seva experiència professional i docent i sobre el qual va fer la tesi doctoral. El seu llibre *Trabajo social con grupos y pedagogía ciudadana* és un tractat rigorós per a tots aquells que vulguem aprofundir en la teoria i pràctica del treball amb grups.

Per concloure, és difícil resumir totes les aportacions que l'autora fa, ha fet i continua fent a favor d'un treball social sòlid, crític i compromès. Aquests textos són un exponent d'un pensament inquiet i inconformista que defuig veritats tranquil·litzadores. Teresa Zamanillo és una dona de pensament progressista, compromesa amb la vida i amb la professió, intel·lectual brillant i pensadora incansable. Creu profundament en el valor de la paraula i de la relació com a fonament del treball social, i està convençuda que només des de la cooperació i el diàleg és possible avançar cap a coneixements i pràctiques noves i creatives per entomar els reptes que l'impacte social del neoliberalisme ens planteja.

El meu reconeixement i agraïment per la seva obra. Moltes i molts en som deutors.